

ESKIMO KULTUREN IV

Af museumsinspektør, dr. scient. *Helge Larsen*

For eskimoernes tilpasning til kulden er boligen naturligvis af lige så stor betydning for en eksistens i arktiske egne som en varm klædedragt. Da hustyperne varierer fra sted til sted og har ændret sig op gennem tiderne, skal jeg indskrænke mig til at omtale nogle af de for eskimoerne mest karakteristiske boligtyper. Men først vil jeg gerne slå fast, at når jeg taler om hustyper, tænker jeg kun på de oprindelige og ser ganske bort fra de træhuse, som de fleste eskimoer nu bor i, og som skyldes påvirkning fra vor kultur. Det samme gælder iøvrigt en meget stor del af de kulturelementer, jeg allerede har omtalt og vil omtale.

Der var meget få eskimoer, der benyttede den samme bolig året rundt. Det hænger dels sammen med eskimoernes omflyttende tilværelse i forbindelse med fangsten, men skyldes også, at deres boliger ikke er lige velegnet til beboelse både sommer og vinter. De to hovedboligtyper er sommerteltet og vinterhuset. Så snart sneen er smeltet af, flytter de fleste eskimoer ud af de mørke og i sommertiden klamme vinterhuse og lever hele sommeren i telt. Fælles for eskimoernes telte er, at teltdugen er af skind, men ellers varierer de i form og konstruktion. Det kuppelformede telt hos Nunamiut, indlandseskimoerne i Alaska, er sikkert den ældste og fortjener ikke alene som følge deraf en mere udførlig omtale, men også fordi det kuppelformede telt antagelig er forløberen for en af eskimoernes mest geniale opfindelser, snehuset. Skelettet i det kuppelformede telt består af lange, smækre, afbarkede pilegrene, der er opstillet i en kreds og bøjet ind mod midten. Om sommeren er dette skelet dækket af et lag sammensyede, afhårede renskind, og om vinteren – for i modsætning til andre eskimoer benytter Nunamiut også telt om vinteren – er der under dette endnu et lag renskind med hårlaget på, og over det hele dynges et tykt lag sne. Sneen fryser snart sammen og danner en hård skal, som kan blive stående, når teltdugen og stængerne fjernes. Tilbage står en kuppelformet snehytte, som senere forbi-passerende kan benytte til overnatning. Det er højst sandsynligt, at det er oprindelsen til snehuset, der er opbygget af sneblokke, men det skal jeg komme tilbage til om

lidt. Om det kuppelformede telt skal jeg blot tilføje, at det er forsynet med en dør af bjørne- eller rensdyrskind, et vindue af tarmskind, og at gulvet er belagt med et tykt lag af pilekviste, ovenpå hvilke der ligger renskind.

Nunamiut benytter også til tider en anden teltype, et højt, kegleformet telt, der minder om indianernes tipi; også det er dækket med renskind. Det kegleformede telt kendes også hos Centraleskimoerne, men her og især længere østpå – i Grønland – træffer vi en helt anden teltype. Det er i Grønland dækket af sælskind, som regel to lag, og så består skelettet af en høj dørramme, til hvis overligger der læner sig et antal lange stænger, hvorved teltet bliver lavloftet bagtil. Her er briksen anbragt. Den er dækket af skind, og på den ikke alene sover man, her sidder man også om dagen, konen ved sin gryde eller beskæftiget med skindarbejder, mens manden sysler med sit. Vinduer findes ikke, men et blødt lys trænger ind gennem det tynde tarmskinds-dørforhæng. Det er ikke alene, fordi vinterhuset kan være et ubehageligt opholdssted om sommeren, at eskimoen foretrækker teltet, det har også den praktiske grund, at han ikke er stedbunden, men kan flytte sin familie derhen, hvor fangsten eller fiskeriet erfaringsmæssigt er bedst på det pågældende tidspunkt.

Anderledes stiller det sig om vinteren, hvor antallet af fangstmuligheder er mindre, hvorfor de fleste eskimoer slår sig ned ved den bedst mulige fangstplads, hvor de – så vidt naturforholdene tillader det – har deres mere eller mindre permanente bolig, vinterhuset. En undtagelse herfra danner Centraleskimoerne, der slet ikke har nogen permanent bolig, men som hele vinteren bor i snehus. Da snehuset som nævnt er en af eskimoernes mest geniale opfindelser, en af dem vor kultur har overtaget uændret, idet der f. eks. er amerikanske soldater, der, som et led i deres træning, lærer at bygge snehuse efter eskimoisk mønster, vil vi begynde med det. Antagelig skyldes det især vittighedstegnerne, men en kendsgerning er det, at mange mennesker er af den opfattelse, at alle eskimoer bor i snehuse, og jeg vil gerne benytte lejligheden til at slå fast, at kun en meget lille del af eskimoerne, højst 15 % har snehuset som eneste vinterbolig, mens det f. eks. i Grønland kun har været benyttet som rejse- og fangsthytte. I Grønland er det i dag kun Thule-eskimoerne, der kan bygge snehuse.

Det geniale ved snehuset er, at der til opførelsen kun kræves sne af passende konsistens samt en bredbladet kniv, der i gamle dage som regel var af hvalben. Det siger sig selv, at det er af overordentlig stor betydning for et folk, der om vinteren er henvist til at transportere alle deres ejendele på en hundeslæde, og som af fangstinæssige grunde må skifte opholdssted, at det eneste, de behøver at tage med for at skaffe sig tag over hovedet, er en snekniv. Centraleskimoerne, der er eksperterne på snehusbygningens område, har ydermere en såkaldt snesøger, en stok med hvilken de undersøger, om sneen har den rette hårdhedsgrad. Indenfor en cirkel, hvis diame-

Centraleskimoiske snehuse.

Foto: 5. Thule ekspedition

ter afhænger af, hvor stort man ønsker huset, udskæres med snekniven rektangulære blokke, der stilles side om side i en kreds udenom, og hvis overside er skåret til således, at der dannes en opstigende spiral, hvis diameter bliver mindre og mindre, indtil der tilsidst kun er et hul tilbage, som lukkes med en enkelt blok. Hele opførelsen tager en time eller to, alt efter størrelsen, men så er huset også forsynet med en dør i siden og et vindue lavet af en skive klar ferskvandsis. Indvendig optager hovedbriksen, der dækkes med skind, størstedelen af rummet, men endvidere er der

som regel en eller to sidebrikse til lampen og andet husgeråd. Centraleskimoerne bygger tit flere hytter ved siden af og forbundne med hinanden, således at man kan tale om et helt snehuskompleks. Det kan være beboet af en enkelt storfamilie eller af flere familier, og det har den fordel, at man kan besøge hinanden uden at måtte ud i kulden, og man kan have særlige oplags- og forrådsrum. Hvor varmt er der så i sådan et snehus? Ja, ret mange grader over frysepunktet kan man naturligvis ikke komme, for så smelter det, men det er alligevel betydelig bedre end de 40-50 graders frost udenfor. Der kan næppe være tvivl om, at det snedækkede kuppeltelt er forløberen for snehuset, og at det antagelig er opstået i Centraleskimoernes område, hvor manglen på træ til afstivning har fremtvunget denne geniale løsning på boligproblemet.

At dette ikke er den eneste løsning ser man deraf, at der i det samme område findes ruiner af permanente huse bygget af sten, hvalben og græstørv. Disse ruiner blev første gang grundigt undersøgt og tydet af den danske arkæolog, dr. Therkel Mathiassen, som medlem af den af Knud Rasmussen ledede 5. Thule Ekspedition, der i begyndelsen af tyverne foretog de grundlæggende og mest omfattende etnografiske og arkæologiske undersøgelser i disse egne. Therkel Mathiassen påviste, at disse ruiner stammede fra en fra Centraleskimoernes afvigende form for eskimokultur, Thule-kulturen, der nu er forsvundet fra dette område. Thule-kulturens folk kunne sandsynligvis ikke bygge snehuse, da de for en 7-800 år siden fra Alaska bredte sig ind over det nordligste Canada; de lærte det ganske vist af eskimoer, der allerede boede der, og benyttede antagelig snehuse som fangst og rejsehytter, men en nødvendighed for dem var det ikke. Deres økonomi var nemlig ikke—som Centraleskimoernes—baseret udelukkende på sælfangst, rensdyrjagt og fiskeri, men de havde yderligere et erhverv, der gav dem ikke alene et solidt eksistensgrundlag, men også materiale til husbygning, nemlig hvalfangsten. I de store hvalers meterlange underkæber og ribben har eskimoerne det, som det især skorter på i træfattige egne, nemlig materiale til tagkonstruktionen. Thule-kulturens huse havde nok oprindeligt en afrundet grundplan, og den form bibeholdtes enkelte steder op til ret sen tid, men såvel i Alaska som i Grønland afløstes den af et firkantet hus, der dog i princippet ikke adskilte sig fra det runde. Karakteristisk for denne husform, der engang har været udbredt fra Bering Strædet til Østgrønland, er det, at huset som regel er mere eller mindre nedgravet i jorden, ofte ind i en skråning og sjældent ret langt fra stranden. Græstørv indgår næsten altid som en vigtig bestanddel i væggene, der iøvrigt kan bestå af træ, som mange steder i Alaska, eller af sten og hvalben i træfattige egne som f. eks. Grønland. For at komme ind i huset må man krybe gennem en 3-4 m lang, lav husgang, hvis bund som regel ligger betydelig under husets gulv. Der er så enten et højt trin fra husgangen op til gulvet, eller husgangen fortsætter et stykke ind under gulvet, hvor der er et hul, man kan kravle op igennem. Fordelen ved den forsænkede husgang

Udgravet ruin af vestgrønlandsk fælleshus fra 18. århundrede. Foto: Therkel Mathiasen

Hus af græstørv og hvalknogler, Point Hope, Alaska.

Foto: Helge Larsen

er, at den kolde luft holder sig der og kun i begrænset omfang kommer ind på gulvet. Selve huset har kun ét rum, hvis bagerste halvdel optages af briksen; der kan eventuelt også være smalle sidebrikse, men egentlige møbler findes ikke. Når familien er i huset, holder den til på briksen, der kan være hævet over gulvet; i så fald tjener gulvet underneden som pulterkammer. Foran husmoderens plads på briksen står lampen, over hvilken gryden er ophængt, tit i en såkaldt tørrehæk, – en tremehylde på hvilket skindtøjet lægges til tørring – en effektiv udnyttelse af varmen. Lys får man om dagen fra en tarmskindsrude i formuren; når det er mørkt fra lampen. Taget, der kan være af træ, hvalben eller sten, hviler direkte på murene og er også dækket af græstørv. Hele huset dækkes naturligvis om vinteren af sne, der også luner, så eskimoerne har en virkelig varm bolig, så varm, at de indendørs kun behøver at være iført den nødtørftigste påklædning.

Jeg kan ikke komme ind på alle eskimoiske husformer, men ét synes jeg fortjener at nævnes, nemlig det grønlandske såkaldte fælleshus. Det opstod i midten af det 17. århundrede i Vestgrønland og bredte sig efterhånden helt over til østkysten, hvor det endnu var i brug for 25 år siden. Hvorfor man dengang opgav enfamilie-husene til fordel for fælleshuset, ved man ikke sikkert, men det hænger muligvis sammen med

Østgrønlandsk familie foran deres telt.

Foto: W. Thalbitzer

de europæiske hvalfangeres ankomst til landet og dermed lettere adgang til tømmer. Fælleshusenes størrelse afhang af familiernes antal, der kunne være helt op til 8-10, i hvilket tilfælde huset måtte være henvend en snes meter langt. Iøvrigt adskilte det sig kun fra det her beskrevne vinterhus, ved at hovedbriksen, der strakte sig langs hele bagvæggen, var umådelig lang og med skind inddelt i båse, en til hver familie. Selvom hver familie havde sin lampe, var det utvivlsomt billigere at varme op end det tilsvarende antal enfamilie-huse, og så var det naturligvis hyggeligt at have bopladsfællerne så nær – i hvert fald så længe man kunne enes med dem.

I Alaska fandtes foruden Thule-kulturens huse, en type der antagelig er ældre. Det er firkantet, har en kortere, ikke forsænket husgang, og taget bæres af fritstående stolper. Det havde et åbent ildsted midt i huset og sovepladser langs to eller tre af væggene. Det hører så afgjort hjemme i egne, hvor der er rigelig adgang til træ og har sikkert været benyttet langt tilbage i tiden, før eskimoerne gjorde sig uafhængig af skoven.

Et af eskimokulturens vigtigste og mest karakteristiske kulturelementer er den flere gange nævnte spæklampe, for uden den kunne eskimoerne ikke opvarme deres boliger eller koge deres føde i højarktiske egne, hvilket vil sige, at det var umuligt

at leve der. Det er derfor med rette, at spækklampen er blevet kaldt en af grundpillerne i eskimokulturen. Den almindeligste form er en mere eller mindre halvmåneformet skål udskåret af den bløde vegsten. Hvor denne ikke findes bruges andre stenarter eller, som i Alaska, ler. Brændslet er spæk, der lægges bagtil i lampen, mens vægen, der består af tørt mos, ligger i en stribe langs forkanten. Efterhånden som spækket smelter, flyder trannen ned og opsuges af vægen. Flammen afgiver en betydelig varme, og da den samtidig er lysende, tjener lampen et tredobbelt formål, den opvarmer og oplyser huset, og bruges til kogning. Intet under at en af den eskimoiske husmoders vigtigste opgaver er at passe lampen, så den giver mest lys og varme og ikke soder. I egne, hvor der er andet brændsel, bruges lampen kun til belysning.

Blandt eskimoerne kendes to måder at lave ild på. Ildboret er den mest udbredte, den anden består i at slå to stykker svovlkis mod hinanden. Hvor der findes vegstenslamper, bruges også gryder af vegsten, der nok er tykvæggede og langsomme at bringe i kog, men som så til gengæld holder godt på varmen. I Alaska brugtes mest gryder af brændt ler, eller man kogte i træ- eller skindbeholdere ved at putte sten opvarmet i et bål i vandet, indtil det kom til at koge. Denne tilsyneladende noget besværlige måde at koge på har antagelig i meget tidlig tid haft en betydelig større udbredelse indenfor eskimoområdet.

I træmanglen ser vi iøvrigt nogle af de bedste eksempler på eskimoernes opfindsomhed. Jeg har allerede nævnt buer af hvalbarde og rentak, af hvilke de sidste er særlig bemærkelsesværdige ved at være surret sammen af flere stykker rentak. På Nationalmuseet kan man også se en sneskovl lavet af et stykke skind, der er spændt ud over en ramme af rentak, øser af moskusoksehorn, og spande og kar lavet af skind, for ikke at tale om de mange forskellige slags redskaber lavet af hvalbarde. I det hele taget vil man i Nationalmuseets etnografiske samling, der rummer verdens største samlinger fra eskimoerne, opdage en mængde sindrigt udtænkte og ofte smukt udførte redskaber, som jeg ikke har omtalt, men som alle vidner om eskimoernes opfindsomhed og tekniske dygtighed.

Til slut skal jeg blot sige et par ord om hundeslæden, der jo også er et udslag af eskimoernes tilpasning til kulden. Slæder kendes mange steder fra, men ingen har i så udstrakt grad som eskimoerne benyttet hunden som trækdyr, ja, hos mange af dem er den simpelthen en livsbetingelse. Størst rolle spiller hundeslæden hos polareskimoerne, der sikkert også bærer prisen som verdens dygtigste slædekørere. Det var da også dem, der først blev taget med på polarekspeditioner og bl. a. havde en væsentlig andel i, at Peary nåede Nordpolen. Ved efterhånden at blive et uundværligt redskab i enhver arktisk eller antarktisk ekspedition, blev hundeslæden endnu et eskimoisk kulturelement, der er blevet optaget i vor egen kultur.